

РЕАЛІЗАЦІЯ КОМПЕТЕНТНІСНОГО ПІДХОДУ ПІД ЧАС ВИВЧЕННЯ УКРАЇНСЬКОЇ ЛІТЕРАТУРИ

У статті проаналізовано практичне втілення компетентнісного підходу під час вивчення української літератури. Увагу зацентовано на необхідності формування таких ключових компетенцій, як когнітивна, комунікативна, інформаційна тощо. Згідно з цим способи реалізації компетентнісного підходу продемонстровано на прикладі характеристики художніх творів різних літературних родів.

Ключові слова: компетентнісний підхід, ключові компетенції, літературні роди, епос, лірика, драма.

Н. Трефяк. Реалізація компетентнісного підходу при изученні української літератури. В статті проаналізовано практичне втілення компетентнісного підходу при изученні української літератури. Вниманіе акцентовано на необхідності формування таких ключових компетенцій, як когнітивна, комунікативна, інформаційна і др. Согласно этому способу реалізації компетентнісного підходу продемонстровано на прикладі характеристики художественних произведений різних літературних родів.

Ключевые слова: компетентнісний підхід, ключеві компетенції, літературні роди, епос, лірика, драма.

N. Trefyak. The practical implementation of competence approach in the studying of Ukrainian literature. In this article was analyzed the practical implementation of competence approach in the studying of Ukrainian literature. The attention was paid to the need of developing key competences such as cognitive, communicative and informational. According to this the ways of realization the competency approach were demonstrated by the characteristics of fiction literature various three general literary forms

Keywords: the competence approach, key competences, three general literary forms, epos, lyrics, drama.

Мета: проаналізувати емпіричний вимір функціонування компетентнісного підходу у процесі вивчення української літератури.

Постановка проблеми в загальному вигляді. Питання компетентнісного підходу на теренах української педагогіко-методичної думки виникло доволі давно. Поряд з модернізацією сучасної освітньої системи активно впроваджуються й нові методи організації навчальної діяльності. Їхня актуальність зумовлена потребою розвитку різносторонньо освіченої особистості, здатної до креативної діяльності й самореалізації у сучасному соціумі. У зв'язку з цим виникає потреба конкретизації способів утілення теоретичних педагогічних досягнень у царину емпіричних навичок.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. В українській науковій думці логічне теоретичне обґрунтування компетентнісного підходу одержав у колективній монографії "Компетентнісний підхід у сучасній освіті: світовий досвід та українські перспективи", виданій 2004 року [3]. У ній уміщено праці таких науковців, як Н. Бібік, О. Локшина, О. Овчарук, Л. Паращенко, О. Пометун, С. Трубачева та інших.

Практичне застосування компетентнісного підходу відображено в розвідках Н. Побірченко [6], І. Родигіної [7], В. Луначек [4] й інших.

Значну увагу науковці приділили й розмежуванню понять "компетенція" та "компетентність", що дало змогу конкретизувати способи застосування методологічного інструментарію. У цьому контексті цікавими видаються дослідження Л. Овсієнко [5], М. Головань [1] та інших.

Виклад основного матеріалу. Компетентнісний підхід у процесі вивчення української літератури передбачає поєднання предметних, загальнонавчальних знань, умінь і навичок, досвіду діяльності, позитивної настанови та готовності діяти [9]. Реалізація всіх названих елементів можлива лише за умови сформо-

ваної читацької компетентності, тобто виникнення усвідомленої потреби в читанні задля розширення кругозору реципієнта.

Досягнення якісного рівня літературної компетентності студента відбувається у системі чітко організованої взаємодії зазначених видів навчання.

З метою покращення процесу вивчення української літератури увагу насамперед зацентовано на розвитку відповідних компетенцій. Перш за все, виділяємо когнітивні вміння студентів - здатність до систематизування, аналізування, рефлексування з приводу ключових шляхів прочитання твору, встановлення літературних паралелей та міжпредметних зв'язків, висловлення самостійних тлумачень тексту тощо. Менш важливими при характеристиці літературного твору є і комунікативні компетенції - уміння брати участь у діалозі, розкривати проблемні питання, дискутувати, удосконалювати навички ораторської майстерності тощо. Інформаційно-технічні компетенції реалізуються в навичках самостійного підбору потрібного матеріалу до теми, використанні й застосуванні різних за стилем та науковим інструментарієм класичних і сучасних джерел вмісту інформації (підручник, художня книга, літературознавчі дослідження, мемуари, епістолярій, Інтернет-ресурси тощо). Відповідні компетенції також акумулюються у ґрунтовному опрацюванні зібраного матеріалу та результатах самостійної діяльності студента, продемонстрованої у вигляді критичного осмислення джерел, коментування думок і тез, захисту проєктів, презентацій, дискусій відповідної тематики тощо. Сукупність виокремлених компетенцій дозволяє різнопланово охопити практичні сторони компетентнісного підходу.

У процесі формування компетентнісного підходу на заняттях української літератури важливо наголосити, що будь-яке знання не є застиглою істинною сутністю, а виникає з протиріч, зіткнаних з різноспрямованих, а інколи й взаємозаперечних думок. Тому лише під час обговорення, аналізу й характеристики пев-

них проблемних питань вдається віднайти їхнє "ідеальне" вирішення. Однак і воно надалі може викликати переосмислення основних ідей, мотивів, актуальних цінностей, а відповідно й перепрочитання твору з урахуванням нового набутого досвіду.

Зважаючи на зазначені вище загальнонавчальні вміння під час формування компетентнісного підходу, вважаємо за необхідне виокремити й конкретні шляхи та напрями реалізації поставлених завдань із застосуванням відповідних методів. Кожен тематичний розділ передбачає ґрунтовне осмислення навчального матеріалу згідно з темою й метою окремого заняття. Так, приміром, при вивченні біографії письменника слід урахувати інші вміння й навички, ніж під час безпосереднього аналізу художнього твору. Однак спочатку необхідно з'ясувати і скоригувати рівень сформованості літературної компетентності студентів (високий, середній, низький). Для цього можна використати діагностичні завдання, які виявлять ступінь оволодіння навчальним матеріалом та готовність до активної творчої діяльності.

Характеристика жанрових різновидів літературних родів передбачає оперування належним термінологічним інструментарієм. Спільною основою для аналізу жанрів лірики, епосу й драми можуть бути самостійні завдання трирівневої складності, такі як:

а) визначення студентами теми, ідеї, мотивів твору (низький рівень оволодіння навчальним матеріалом);

б) встановлення міжпредметних зв'язків та паралелей (середній рівень складності);

в) з'ясування взаємозв'язку чи взаємозаперечення змісту й форми конкретного твору з метою естетичного впливу на читача (високий рівень оволодіння матеріалом).

Знання студентів та навички їхньої самостійної роботи зручно виявити під час використання інтерактивних технологій та прийомів: "Акваріум", "Мозаїка", "Мозковий штурм", "Ажурна пилка", "Аналіз ситуації", а також імітаційних ігор, дискусій, дебатів та ін. [2].

Уважаємо доречним простежити й способи вивчення різних літературних родів у руслі теорії компетентнісного навчання.

Аналіз ліричного твору часто викликає труднощі у студентів власне через родову ознаку – відсутність сюжету. Своєрідність лірики як роду літератури полягає в тому, що вона відтворює не

події, а почуття, настрої, переживання людей. Можемо сказати, що лірика емоційніша, образніша, більше за епос насичена художніми засобами. Мова ліричного твору багатша, звучання вірша посилюється ритмомелодикою, метром, наявністю рими. Тому лірика справляє на читача сильний естетичний вплив, наближаючись до музики, яка теж має на меті передати почуття, настрої, хоча й іншими засобами.

Отож наведемо орієнтовну схему характеристики ліричного твору, яка допоможе виявити один з рівнів сформованості предметної компетентності студента:

1. Образ реального автора аналізованої поезії.

2. Основні вектори тематичної спрямованості творчості письменника.

3. Виокремлення життєвих обставин, які надихнули на творчість (якщо відомо).

4. Особливості назви твору. Яка художня домінанта лежить в основі (алегоричність, метафоричність, образність й ін.).

5. Приналежність ліричного твору до певного виду (патріотична, пейзажна, інтимна, філософська, медитативна лірика).

6. Тема поезії, її ідея (висловлена в окремих поетичних рядках), провідні мотиви.

7. Специфіка строфічної організації ліричного твору.

8. Образ ліричного героя поезії.

9. Система образів твору, їхня функція.

10. Художні засоби, які формують емоційно-аксіологічну рецепцію поетичного твору (епітети, метафори, метонімії, антитеза, анафора, епіфора, алітерація, асонанс, окличні чи запитальні речення тощо).

11. Специфіка версифікації, римування, особливості рими, їх роль у поезії.

12. Присутність позиції реального автора в тексті, у чому це виявляється.

13. Символічність поезії, її значення та смисл.

14. Настрій, що домінує в творі, чим він викликаний.

15. Актуальність поезії.

16. Суголосся тематики й образів з творами інших авторів української та світової літератур.

17. Духовно-естетична цінність твору для майбутніх поколінь.

Слід, однак, пам'ятати, що будь-яка схема аналізу ризикує перетворитися на шаблон, неприпустимий у вивченні ху-

дожного твору. Цього не станеться, якщо викладачі і студенти застосовуватимуть набутий досвід діяльнісних та творчих умінь і навичок, тобто реалізуватимуть компетентнісний підхід до навчання. Необхідно враховувати змістові й жанрово-стильові особливості ліричного тексту, різносторонньо використовувати досвід інтелектуально-комунікативної діяльності, тоді питання для бесіди за текстом будуть варіюватися, зберігаючи типові ознаки певної технології.

Характеристика прозового, ліро-епічного чи драматичного твору може відбуватися за допомогою поєднання багатьох методичних прийомів. Серед них ефективними є:

- розрізнення родів літератури за формальними ознаками;

- постановка проблемних питань і завдань щодо змісту й художніх особливостей;

- аналіз художнього тексту за виявленням ключових рівнів змісту й форми, сюжетно-композиційних вузлів та їх зіставлення з фабулою твору;

- трактування етапів розвитку сюжетних ліній та визначення ролі позасюжетних елементів;

- характеристика образної палітри тексту, особливостей зображення головних і другорядних героїв та функцій, покладених на них;

- використання дидактичного й роздавального матеріалу та його опрацювання;

- робота над індивідуальними, диференційованими та груповими завданнями;

- використання мультимедійного об'єднання та звукового оформлення;

- застосування компаративного методу та встановлення міждисциплінарних паралелей з історичними подіями, реальними постатями, прототипами героїв, тематико-проблематичними питаннями споріднених творів української та світової літератур. За можливості рекомендовано зіставити літературні образи, сюжетно-композиційні колізії художнього твору з його екранізацією тощо;

- упровадження ефективних методів повторення матеріалу задля кращого його запам'ятовування, виявлення кінцевого рівня знань студентів;

- проведення літературно-мистецьких та культурологічних заходів, використання ігрових форм роботи;

- читання або інсценізація найбільш експресивних розділів художнього тексту;

- проведення творчих лабораторій для з'ясування рівня оволодіння матеріалом;

- реалізація проектних технологій на опрацювання специфіки індивідуального авторського стилю та художньої манери письменника;

- взаєморецензування виконаних видів роботи;

- відвідування культурно-мистецьких заходів, музеїв, театрів для розширення кругозору й формування ерудованої інтелектуально розвинутої особистості.

Для вивчення ліро-епічного твору варто також послуговуватись термінологічним інструментарієм лірики, оскільки це дасть змогу студентам ефективно аналізувати рід літератури: визначити віршовий розмір, вид римування й ритм, специфіку використання художніх засобів тощо.

Драма як рід літератури вимагає особливого підходу до вивчення жанрових різновидів. Характеристику драматичного твору можна здійснювати кількома шляхами: подієвим, пообразним чи проблемно-тематичним аналізом. Однак кожен з аспектів передбачає взаємодію головних питань, які допомагають розкрити характери персонажів через їхні репліки, монологи й діалоги, учинки, стосунки між дійовими особами, авторські ремарки тощо.

Під час вивчення літератури необхідно сприяти розвитку організаційно-діяльнісних умінь, зокрема навичок самостійного відбору пріоритетних для кожного зі студентів цілей навчання та планування способів їхньої реалізації, оцінного підходу до кінцевого результату та рефлексуванню щодо визначених завдань.

Окрім того, компетентнісний підхід результативний у поєднанні з особистісно зорієнтованим та діяльнісним. При цьому увагу зацентровано на внутрішній потребі студента здобувати знання. Ця потреба є мотивованою відповідно до

власного життєвого й читацького досвіду, етичних та естетичних переконань, поглядів на дійсність. Завдання педагога – скерувати діяльність студента в потрібне русло. Запорукою успішного двостороннього зв'язку "викладач ? студент" у компетентнісному підході є провокування й підтримання творчої ініціативи студента завдяки використанню інноваційних інтерактивних методів навчання, які якнайкраще відповідають вимогам сучасності. Серед них виокремимо такі, як технологія колективного навчання, технологія індивідуалізації, розвивальне навчання з використанням методики критичного мислення, інтерактивне навчання, технологія навчання як дослідження, проектна технологія тощо [8].

Згідно з принципами компетентнісного підходу кожна з указаних технологій повинна сприяти ґрунтовнішому розкриттю аналізованої теми, глибшому й аналітичнішому прочитанню книги, а також бажанню студента дедалі більше розширювати "діапазон" свого читацького досвіду та естетично-емоційного сприйняття твору. Варто також взяти на озброєння вислів В. Гюго про те, що іноді читачі відриваються від книги зовсім іншими, ніж вони були до цього.

Висновки. Синтез набутих навчальних знань й умінь та способів практичної діяльності забезпечують повноцінне впровадження компетентнісного підходу. Обов'язковою передумовою для засвоєння нових компетенцій є, насамперед, психологічна підготовленість до пізнавальної й креативної діяльності. Цей процес можливий лише за врахування попереднього позитивного досвіду та внутрішньої естетичної мотивації, в основі якої лежить прагнення до саморозвитку. Так, оволодіння навичками компетентнісного підходу сприятиме повноцінному перетворенню студента зі спостерігача чи слухняного виконавця, тобто об'єкта, на активного діяча - суб'єкта навчального процесу, здатного безпосередньо реалізувати власний творчий по-

тенціал та пізнавально-естетичний досвід.

ЛІТЕРАТУРА

1. Головань М. С. Компетентність та компетентність: порівняльний аналіз понять / М. С. Головань // Педагогічні науки : теорія, історія, інноваційні технології. – 2011. – № 8. – С. 224–233.
2. Інтерактивні методи навчання : навч. посіб. / [П. Шевчук, П. Фенрих]. – Щецін : WSAP, 2005. – 170 с.
3. Компетентнісний підхід у сучасній освіті: світовий досвід та українські перспективи : Бібліотека з освітньої політики / [під заг. ред. О. В. Овчарук]. – К. : "К.І.С.", 2004. – 112 с.
4. Луначек В. Е. Компетентнісний підхід як методологія професійної підготовки у вищій школі / В. Е. Луначек // Публічне управління: теорія та практика. – 2013. – Вип. 1. – С. 155–162.
5. Овсієнко Л. М. Сутність поняття "компетентність", "компетентність", "компетентнісний підхід", "якість освіти" у світлі сучасної освітньої парадигми / Л. М. Овсієнко // Науковий вісник Донбасу. – 2013. – № 2. – Режим доступу : http://nbuv.gov.ua/j-pdf/nvd_2013_2_32.pdf
6. Побірченко Н. С. Компетентнісний підхід у вищій школі : теоретичний аспект / Н. С. Побірченко // Освіта та педагогічні науки. – 2012. – № 3. – С. 24–31.
7. Родигіна І. В. Компетентнісно орієнтований підхід до навчання. – Харків : Вид. група "Основи", 2005. – 96 с. – (Бка журналу "Управління школою". - Вип. 81 (32)).
8. Сучасний урок. Інтерактивні технології навчання: наук.-метод. посіб. / О. І. Пометун, А. В. Пироженко; [ред. О. І. Пометун]. – К. : А.С.К., 2004. – 192 с.
9. Фасоля А. Компетентнісно зорієнтоване навчання на уроках літератури: проблемне становлення / А. Фасоля // Дивослово. – 2012. – № 9 (666). – С. 2–6.

Стаття надійшла 26.10.2015 р.